

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

Erasmus+-mentaliseringsstraining voor opvoeders

Module 1: Grondbeginselen van de mentaliseringsbenadering

Deel 1

Procedure van module 1

Deel 1 Inleiding tot Module 1

Agnes Turner

Deel 2 Theoretische grondslagen van de mentaliseringsbenadering

Johannes Huber

Deel 3 Terminologie en ontwikkelingslijnen

Agnes Turner

Deel 4 Vormen van mentaliseren

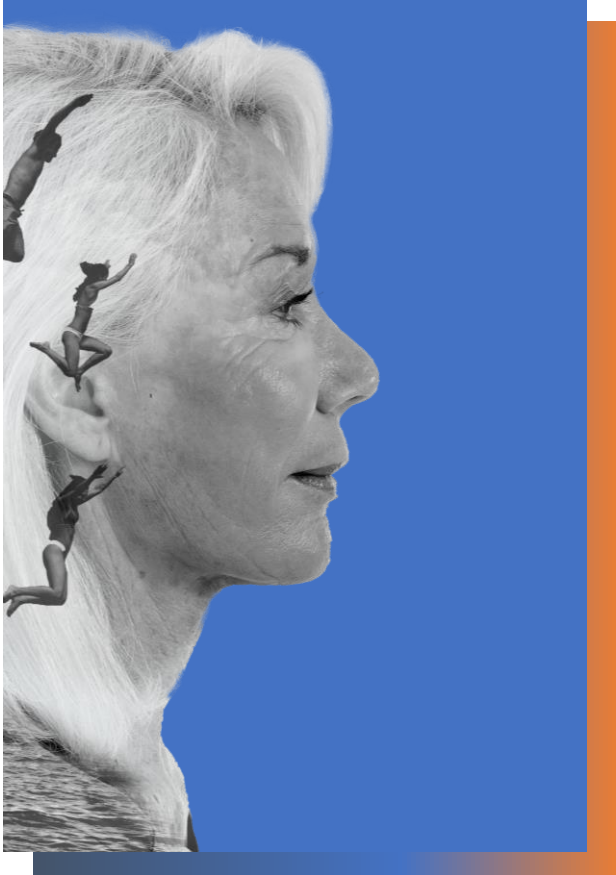
Noëlle Behringer &
Larissa Schwarzwälder

Module 1 – Deel 1

Structuur

---

1. Doelstellingen
2. Introductie
3. Inleiding tot de mentaliseringstheorie

Leerdoelen: Module 1 - Deel 1 & Deel 3

Theoretische grondslagen

- Je kent de oorsprong van het begrip mentaliseren
- Je kunt de betekenis van mentaliseren beschrijven en uitleggen aan de hand van voorbeelden.
- Je kent de belangrijke aspecten van mentaliseren
- Je kent de ontwikkeling van mentaliserend vermogen
- Je weet wat succesvol mentaliseren onderscheidt
-

Een voorbeeld uit het dagelijkse pedagogische leven:

Ze kijken naar twee 4-jarige kinderen die spelen. Het meisje en de jongen zijn al een tijdje bezig met bouwstenen en beginnen nu met het bouwen van een huis. Als het ene kind echter de ene kant heeft gebouwd, zal het de andere kant beginnen stuk te maken en andere bouwstenen nemen om opnieuw te bouwen. Dit gaat een paar keer heen en weer. Steeds vaker is er een strijd om de bouwstenen totdat uiteindelijk het meisje met de onderdelen begint te gooien. Ze kijkt naar de jongen. Hij staat op, bloost en begint te huilen....

Oefening: mentaliseren van alledaagse situaties

Taak: Denk zelf en bespreek het voorbeeld in een kleine groep of met een andere deelnemer in de training

1. Welke gedachten komen bij je op tijdens het lezen van deze situatie?
2. Wat kan er bij deze kinderen aan de hand zijn en welke gevoelens komen bij jou naar boven?
3. Hoe kon de situatie voortduren?

Werktijd: 20 min.

Van attributie ....

Man, is het
saai!

Ze is altijd zo
ongeduldig!

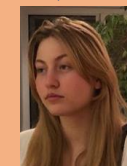
Naar nadenken over jezelf en anderen ...

Misschien lijk ik
veeleisend?

Gaat het niet
goed met hem?

Mag ze niet bij me
zijn?

Misschien durf ik
het niet?

...om pedagogische relaties te begrijpen

---

op dat moment ....

We begrijpen een mens alleen door met hem mee te voelen, door zijn/haar **impulsen in ons te herbeleven...**" (Dilthey, 1880/1960, S. 201)

en vandaag ....

„Als je de bril van de leraar kunt veranderen, zodat ze het **leren door de ogen van hun leerlingen** zien, zou dat een uitstekend begin zijn. “ (Hattie, 2013, S. 298)

... en om de eigen pedagogische acties te begrijpen

Leerkrachten moeten zichzelf daarom voortdurend evalueren...

Daarom moeten leraren kansen blijven creëren om erachter te komen hoe hun lessen echt werken.. (Hattie, 2013, S. 299)

Herzog is kritisch:

Hoe kan een leraar een proces zien en visualiseren dat zich niet in zichzelf afspeelt, maar in een student? (Herzog, 2014, S. 131)

Het concept mentaliseren biedt hiervoor een passend antwoord!

Module 1

1.3 Inleiding tot de theorie van mentaliseren

Module 1: 3. Inleiding tot de mentalisatietheorie

Over de geschiedenis van het begrip

Psychoanalyticus **Peter Fonagy** en psychoanalytica **Mary Hepworth** (Target) ontwikkelden de theorie van mentaliseren aan het University College London in de vroege tot midden jaren 1990.

In 1991 wordt in het artikel „Thinking about thinking“ mentaliseren door Peter Fonagy het vermogen genoemd om 'bewuste en onbewuste mentale toestanden van jezelf en van anderen te begrijpen'. (Taubner, 2015, S. 9)

Peter Fonagy

<https://www.ucl.ac.uk/psychoanalysis/people/peter-fonagy>

Mary Hepworth (formerly Mary Target)

<https://www.ucl.ac.uk/psychoanalysis/people/mary-hepworth>

Conceptualisering van de theorie van mentaliseren

Basisprincipes en theorieën - voorbeeldig

Psychoanalytische basis

Psychische realiteit
Freud (1912)

Denktheorie,
Containment
Bion (1962)

Beïnvloed reflectie en vals
zelf **Winnicott (2010)**

Sociaal cognitieve
theoretische
grondslagen

Theory of Mind
Baron-Cohen (1995)

Fotorecht: Turner 2021

Basis antropologische concepten

Gedeelde intentionaliteit
Tomasello (2014)

Epistemic vigilance. Mind &
Language **Sperber et. al. (2010)**

Hechtingstheorie

klassieke
hechtingstheorie **Bowlby (1982)**

Observatieprocedure "Strange
Situation Test" **Ainsworth (1985)**

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

A. Turner (verantwoordelijk voor modules), in samenwerking met N. Behringer, St. Gingelmaier, J. Huber, H. Kirsch en T. Nolte

Aanbeveling:

Turner, Agnes (2021). *Modul 1: Grundlagen des Mentalisierungsansatzes Teil 1.*

Curriculum Mentalisierungstraining für pädagogische Fachkräfte des Netzwerkes Mentalisierungsbasierte Pädagogik. (Datum Abruf)

With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union

Literatur

- Ainsworth, M.D.S. (1985). Patterns of infant-mother attachments. Antecedents and effects on development. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 61(9), 771 – 791.
- Allen, J.G., Fonagy, P. & Bateman A.W. (2011). *Mentalisieren in der psychotherapeutischen Praxis*. Fachbuch. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness. An Essay on Autism and Theory of Mind*. Cambridge: MIT
- Bion, W. R. (1962). *Lernen durch Erfahrung*. Frankfurt a.M.: Fischer.
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss*. Vol. 1. Attachment. Basis Books (deutsch: Bindung. Kindler, 1975).
- Bischof-Köhler, D. (2011). *Soziale Entwicklung in Kindheit und Jugend. Bindung, Empathie, Theory of Mind*. Kohlhammer.
- Brockmann, J. & Kirsch, H. (2010). Konzept der Mentalisierung. Relevanz für die psychoanalytische Behandlung *Psychotherapeut*, 55 (4), 279-290.
- Brockmann J & Kirsch H (2015) *Mentalisieren in der Psychotherapie*. *Psychotherapeutenjournal* 14 13-22
- Choi-Kain, L. W., Gunderson, J. G. (2008): *Mentalization: Ontogeny, Assessment, and Application in the Treatment of Borderline Personality Disorder*. *Am. J. of Psychiatry* 165, 1127–1135.
- Coates, S.W. (2009). Vorwort. In J. G. Allen, P. Fonagy (Hrsg.), *Mentalisierungsgestützte Therapie. Das MBT-Handbuch – Konzepte und Praxis*. Stuttgart: Klett-Cotta, 11 – 14.
- Dilthey, W. (1960). *Pädagogik. Geschichte und Grundlinien des Systems (1880)*. *Gesammelte Schriften*. (Bd. 9) Stuttgart. Fischer.
- Dziobek, I., Fleck, S., Klabe, E., Rogers, K., Hassenstab, J. Brand, M., Kessler, J., Wolke, JK., Oliver, T., Wolf, O.T & Convit, A. (2006). *Introducing MASC. A movie for the assessment of social cognition*. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 36(5), 623 – 636.

Literatur

- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist E. L., Target, M. (2004). Affektregulierung, Mentalisierung und die Entwicklung des Selbst. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). Affektregulierung, Mentalisierung und die Entwicklung des Selbst. (P. Fonagy, G. Gergely, E. L. Jurist, M. Target, & E. Vorspohl, Eds.). Stuttgart: Klett Cotta Verlag.
- Fonagy, P. & Target, M. (2003). Die frühe Bindung und psychische Entwicklungsbeiträge aus Psychoanalyse und Bindungsforschung. Gießen: Psychosozial Verlag.
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H. & Steele, M. (1998). Reflective functioning scale manual. Unveröffentlichtes Manuskript. London.
- Fonagy, P. & Ghinai, R.A. (2008). A self report measure of mentalizing development and preliminary test of the reliability and validity of the Reflective Functioning Questionnaire (RFQ). Unveröffentlichtes Manuskript. University College London.
- Freud, S. (1912). Zur Dynamik der Übertragung. In Gesammelte Werke. Bd. VIII (S. 364-374). Frankfurt am Main: Fischer
- Gingelmaier, S. (2019). Mentalisierung und soziales Lernen in der Pädagogik. Vortrag bei der Tagung SO – BE – ME, PH Ludwigsburg.
- Gingelmaier, S., Taubner, S., Ramberg, A. (Hg.) (2018): Handbuch Mentalisierungs-basierte Pädagogik. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Hattie, J.A.C. (2013). Visible Learning. A synthesis of over 800 meta-analysis relating to achievement. London & New York: Routledge.
- Herzog, W. (2014). Weshalb uns Hattie eine Geschichte erzählt Oder: Ein missglückter Versuch, den Erkenntnisstand der quantitativen Unterrichtsforschung zur Synthese zu bringen. ZISU – Zeitschrift für interpretative Schul- und Unterrichtsforschung 3(5), 130-143.
- Kirsch, H. (Hrsg.) (2014): Das Mentalisierungskonzept in der Sozialen Arbeit. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lyten, P., Mayes, L.C. & Sadler, L. (2009). The Parental Reflective Functioning Questionnaire-1 (PRFQ-1). Leuven: University of Leuven

Literatur

Luyten, P., Fonagy, P., Lowyck, B. & Vermote, R. (2015). Beurteilung des Mentalisierens. In A. W. Bateman, P. Fonagy & J. G. Allen (Hrsg.), Handbuch Mentalisieren (S. 67–90). Gießen: Psychosozial-Verlag, 67 – 90.

Nolte, T. (2019). Mentalisierung – eine Einführung zu Konzept und Forschungsergebnissen. Vortrag bei der Tagung SO – BE – ME, PH Ludwigsburg.

Schultz-Venrath, U. (2013). Lehrbuch. Mentalisieren – Psychotherapien wirksam gestalten. Stuttgart: Klett-Cotta.

Sperber, D., Clement, F., Heintz, C., Macaro, H., Origgi, G. & Wilson, D. (2010). Epistemic Vigilance. *Mind & Language* 25 (2010): 359-93.

Slade, A., Aber, J. & Bresgi, I. (2004). The Parent Development Interview. – Revised. Unveröffentlichtes Protokoll. The City University of New York.

Taubner, S. (2008). Mentalisierung und Einsicht. Die reflexive Kompetenz als Operationalisierung von Einsichtsfähigkeiten. *Forum der Psychoanalyse*, 24 (1), 16-31.

Taubner, S. (2015). Konzept Mentalisieren. Eine Einführung in Forschung und Praxis. Gießen: Psychosozial.

Tomasello, M. (2014). Eine Naturgeschichte des menschlichen Denkens. Berlin: Suhrkamp.

Winnicott, D.W. (2010). Vom Spiel zur Kreativität. 12. Aufl. Stuttgart: Klett-Cotta.

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

Erasmus+-mentaliseringstraining voor
opvoeders

Module 1: Grondbeginselen van de benadering van mentaliseren

Deel 2

Doelstellingen

- Je bent bekend met belangrijke voorlopers van de mentaliseringsaanpak.
- Je bent je bewust van de centrale historische en theoretische grondslagen van de (vroeg) ontwikkeling van het kind (bijv. hechting, gevoeligheid, etc.) en je kan met name de ontwikkelings- en interactieprocessen begrijpen en beschrijven die het mentaliserend vermogen voorbereiden.

Module 1: Theoretische grondslagen van de mentaliseringsbenadering

Structuur

I. Klassieke Studies

II. Ontwikkelingspsychologische grondslagen 1 (algemeen)

III. Ontwikkelingspsychologische grondslagen 2 (Interactietheorie)

I. Klassieke studies

René Spitz (1887-1974): Hospitalisme Studies

Onderzoek naar de effecten van vroege moeder-kind scheidingen op de ontwikkeling van baby's in babyhuizen en vondelingenhuizen (bij afwezigheid van een vervangende verzorger)

→ Zonder een beschikbare en gevoelige verzorger lijdten baby's en peuters onherstelbare schade in hun algehele ontwikkeling, zelfs met goede medische zorg (voeding, hygiëne).

I. Klassieke studies

John Bowlby (1907-1990): Grondlegger van de klassieke hechtingstheorie

„Gehechtheid is de emotionele band die een persoon hecht aan een andere specifieke persoon en die hen verbindt door ruimte en tijd.“ (John Bowlby)

→ Hechting heeft een evolutionair aanpassingsvoordeel: de nabijheid van de gehechte persoon zorgt voor bescherming en veiligheid en verhoogt zo de overlevingskans.

(Bowlby, 1969/1982)

I. Klassieke Studies

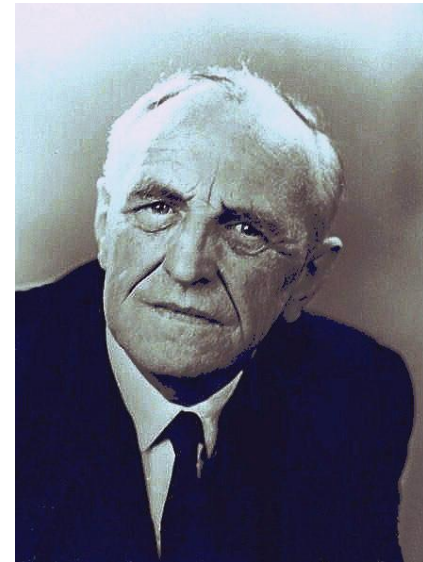
Mary Ainsworth (1913-1999): Canadese psycholoog die de methoden ontwikkelde voor het empirische onderzoek naar de hechtingstheorie.

- Concept van "veilige basis"
- Concept van "sensitiviteit"
- Observatieprocedure "Strange Situation Test"

(Ainsworth,1974/2020)

I. Klassieke Studies

Donald Winnicott (1896-1971): Beschrijving van het centrale belang van de moederlijke spiegelfunctie voor de ontwikkeling van het zelf van het kind ("de glans in het oog van de moeder")

→ De focus ligt op primair moederschap, holdingfunctie, het concept van goed genoeg moederschap, het overgangsobject en het ware versus valse zelf.

(Winnicott, 1971)

II. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 1

Reflectie oefening: ongeveer 10 minuten

→ Denk rustig na over wat je intuïtief denkt dat een goede ontwikkeling van het kind vraagt?
Welke ervaringen moeten mensen hebben, vooral in de vroege kindertijd?

II. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 1

Andrew Meltzoff & Keith Moore: Frühes Imitationslernen ("Neonatale imitatie")

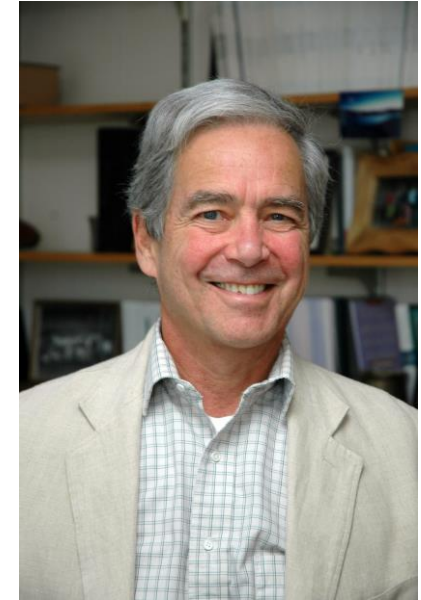
→ Imitatie of imitatieleren is een belangrijke vorm van vroeg sociaal leren. Zelfs pasgeborenen imiteren gezichtsuitdrukkingen van volwassen modellen (bijvoorbeeld het uitsteken van de tong of het openen van de mond).

(Meltzoff & Moore, 1977)

II. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes

1

Edward Tronick: "still face"- Paradigma

Gestandaardiseerd experimenteel paradigma voor het onderzoek naar het vermogen van kinderen om te reguleren

→ Het "stille gezicht" van de moeder verstoort de verwachtingen van het kind van sociale interacties en veroorzaakt stress bij het kind door het proces van wederzijdse regulering te onderbreken.

(Tronick, 2017)

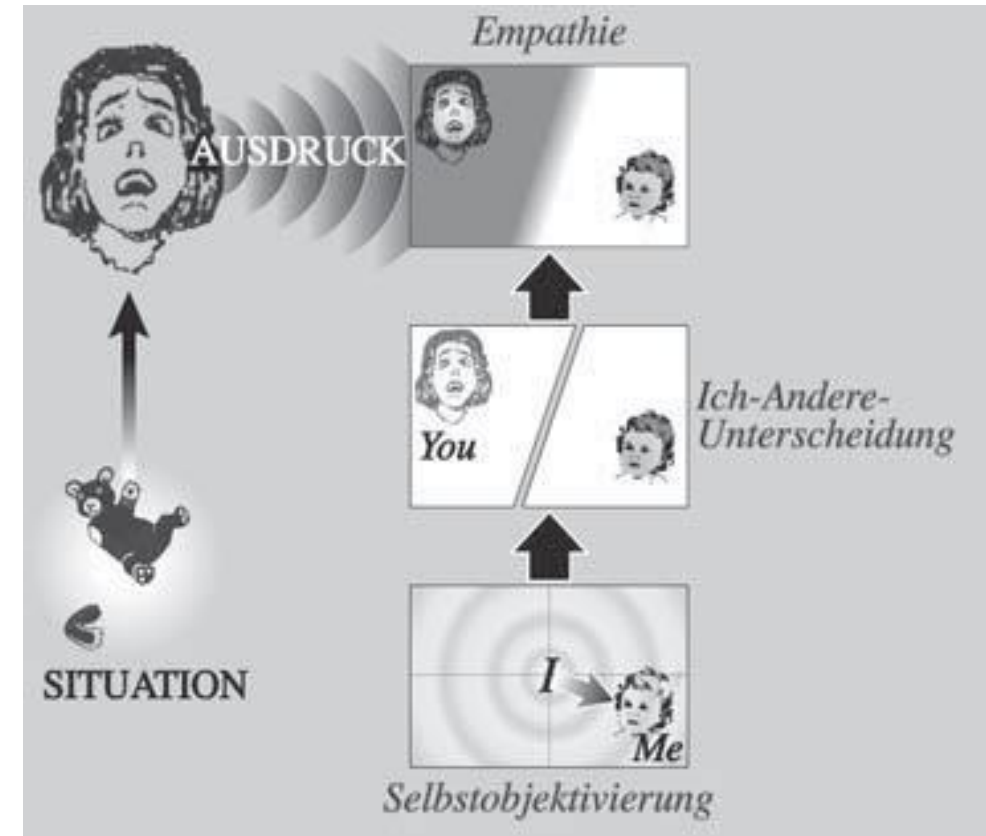
Videolink: <https://www.youtube.com/watch?v=apzXGEbZht0>

II. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 1

Ontwikkelingsmijlpaal "empathie"

De ontwikkeling van empathie veronderstelt de psychologische afbakening van 'het ik' van 'de jij' (→ cognitieve ontwikkelingsstap binnen het kader van de theory-of-mind).

De ontwikkelingsstap die relevant is voor empathische ervaring vindt plaats rond het **midden van het tweede levensjaar**. Kenmerkend hiervoor is het **begin van de verbeeldingsactiviteit** en vooral het vermogen om **zichzelf te objectiveren**.

(Abb. aus Bischof-Köhler, 2011, S. 270)

II. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 1

Hechtingsgedrag patronen in de vroege kinderjaren (in de vreemde situatietest)

B-kinderen (kluis): Scheidingsprotest, huilen, schreeuwen, actief zoeken naar de gehechtheidspersoon, verlangen naar fysiek contact; Kalmeren door fysiek contact met de hechtingspersoon na zijn terugkeer, voortzetting van de verkenning na een korte kalmerende periode

A-kinderen (onveilig-vermijnd): Weinig of geen afscheidingsprotest; wat beperkt spel tijdens de scheiding; geen verlangen naar fysiek contact bij terugkeer van de aanhechtingspersoon; desnoods. actieve afstand; maar verhoogde fysiologische stressparameters

II. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 1

C-kinderen (onzeker-ambivalent): Extreem scheidingsprotest; onverzadigbaar huilen, extreme opwinding; geen geruststelling na de terugkeer van de beslagpersoon ondanks fysiek contact; op zoek naar nabijheid en agressie tegelijkertijd; geen terugkeer naar ontspannen spelen

D-kinderen (onzeker-ongeorganiseerd): Op zoek naar tegenstrijdig gedrag van nabijheid en vermijding; gedragsstereotypen; bevrozing van beweging; "Afwezigheden", dissociatieve toestanden

(Grossmann & Grossmann, 2020; Strauß, 2014)

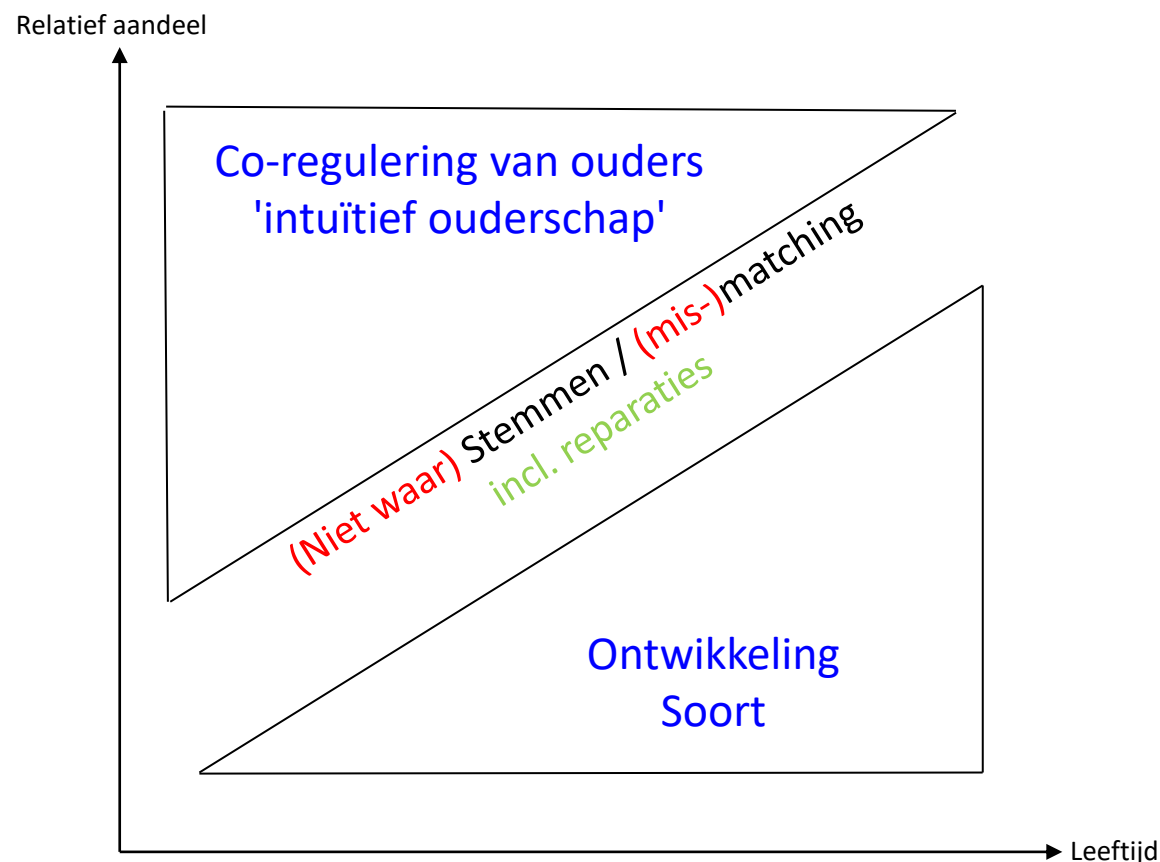
III. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 2

Hechtingsrelatie als interactief proces

Menselijke ontwikkeling vindt plaats in relaties, in voortdurende interacties van het kind met zijn sociale en materiële omgeving.

Het kind geeft actief vorm aan deze relaties en wordt steeds competentier.

Ouders en peuters beïnvloeden elkaar in het kader van coördinatie- en aanpassingsprocessen.

(Fig. gebaseerd op Thiel-Bonney, 2018)

III. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 2

Intuïtieve ouderlijke competenties

Ouders zijn niet onvoorbereid op de zorguitdagingen: intuïtief ouderschap“ (Papousek & Papousek, 1987)

Impliciete kennis (aangeboren gedragsbereidheid) over de adequate omgang met een kind, die automatisch wordt geactiveerd en niet hoeft te worden aangeleerd. Dit betekent dat verzorgers (volwassenen, maar ook oudere kinderen) direct en volgens de behoeften van baby's reageren, en hun (spreek)gedrag aanpassen aan het nog beperkte absorptievermogen en relatief snelle vermoeidheid van zuigelingen (verpleegkundig taalgebruik, babypraat, motherese, etc.).

III. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 2

Hechtingsrelatie en gevoeligheid:

Gevoelig gedrag betekent dat iemand de signalen van het kind

- waarneemt**
- **correct interpreteert**

Evenals

- Dit prompt doet** (d.w.z. snel)
- Dit passend doet** (d.w.z. i.o.m. ontwikkelingsstadium en temperament van het kind)

om er zo op te reageren.

(Ainsworth, 1974/2020)

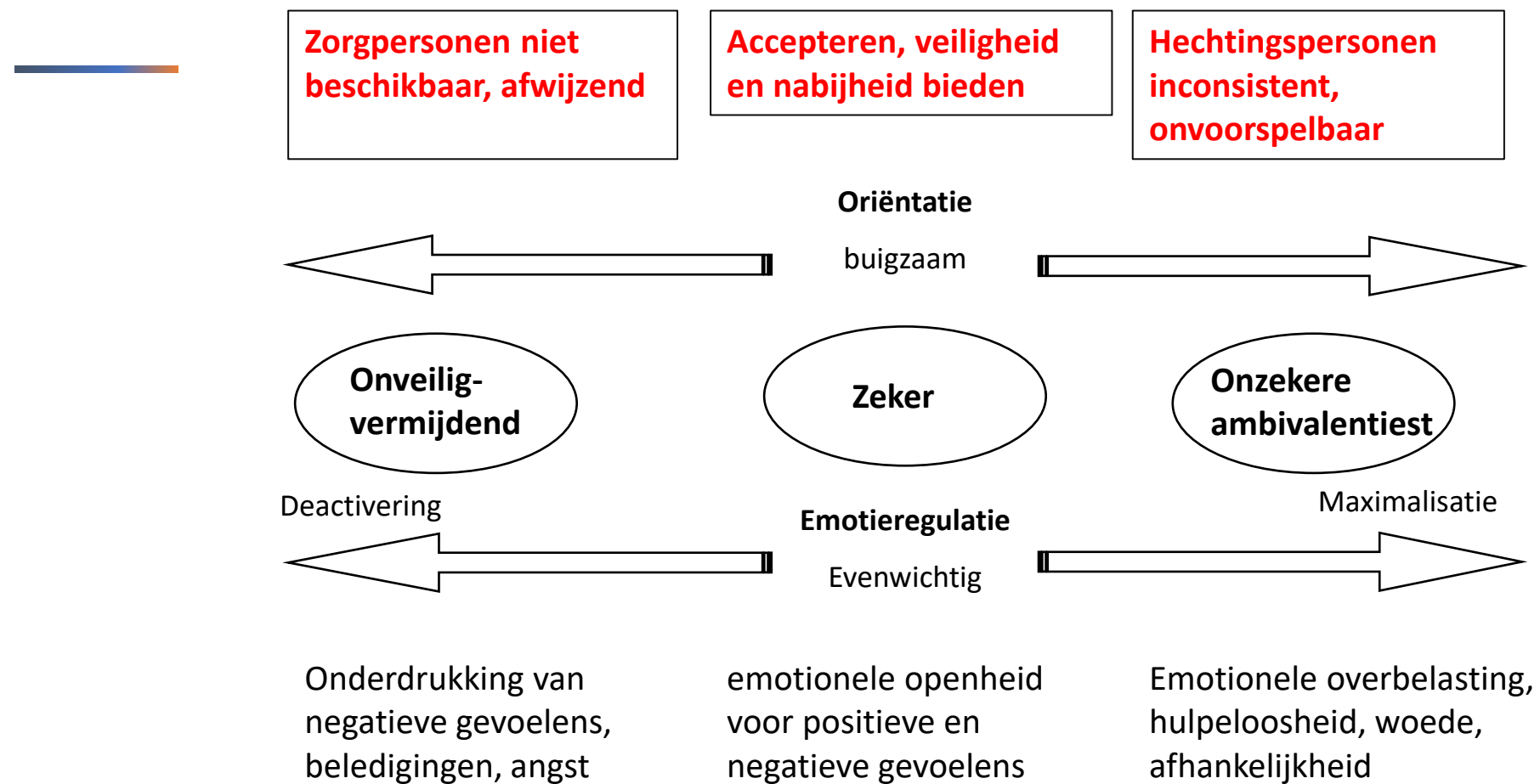
III. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 2

Hechtingspatronen op volwassen leeftijd (representaties)

- Veilig-autonomie hechtingsrepresentatie (**F**-classificatie: "vrij-autonoom")
- Onveilig-afstandelijke hechtingsrepresentatie (**D**-classificatie: "afwijzen")
- Onzekere verstrengelde/gepreoccupeerde hechtingsrepresentatie (**E**-classificatie: "verstrengeld")
- Onverwerkte hechtingsorganisatie – met onverwerkt trauma en/of verlies

(**U**-classificatie: "onopgelost")

III. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 2

(Fig. volgens Gloger-Tippelt & König, 2016)

III. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 2

Theorie van "containment" (psychoanalytisch concept van de Klein/Bion traditie)

Het vermogen van de moeder is niet alleen om de affecten van het kind (vooral negatieve affecten) te begrijpen en te beantwoorden, maar tegelijkertijd om de eigen reactie zodanig te wijzigen dat ze draaglijk worden voor het kind (d.w.z. affecten worden niet "gespiegeld" 1: 1, maar in gewijzigde vorm“).

→ Het begrip en de plaatsvervangende coping (de "vertering") van het affect worden geïnternaliseerd door het kind.

III. Ontwikkelingspsychologische basisprincipes 2

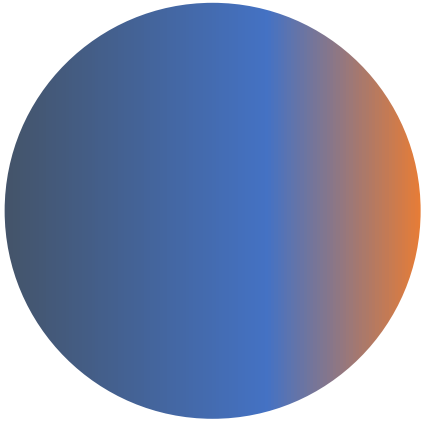
"Affect containment" met verschillende beslagopvattingen van de bindende personen

- veilig gehecht: uitgebalanceerd mengeling van "spiegels" en verandering
- onveilig gehecht: Afleiding van negatief affect ("coping") ten koste van spiegelen
- onveilig-verstrengelde gehecht: reactie op negatief affect, maar blijf verstrikt / hoge irritatie (het kind wordt niet gemarkeerd gespiegeld)
-

Vragen over leerdoelen

- Welke hechtingspatronen bij peuters in het eerste levensjaar ken je, hoe zijn deze te herkennen in de observatie?
- Waar hangt het getoonde sensitieve gedrag in wezen van af?
- Hoe kan men zich concreet de sociale overdracht van hechtingspatronen over generaties voorstellen?

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

A. Turner (verantwoordelijk voor modules), in samenwerking met N. Behringer, St. Gingelmaier, J. Huber, H. Kirsch en T. Nolte

---

Aanbevolen:

Huber, Johannes (2021) Modul 1: Grundlagen des Mentalisierungsansatzes Teil 1. Curriculum Mentalisierungstraining für pädagogische Fachkräfte des Netzwerkes Mentalisierungsbasierte Pädagogik. (Datum Abruf)

With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union

Module 1: Theoretische Grundlagen van de mentaliseringsbenadering

Literatuur

-
- Ainsworth, M. D. (1974/2020). Feinfühligkeit versus Unfeinfühligkeit gegenüber den Mitteilungen des Babys. In K. E. Grossmann & K. Grossmann (Hrsg.), *Bindung und menschliche Entwicklung. John Bowlby, Mary Ainsworth und die Grundlagen der Bindungstheorie* (S. 414–421). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss. Vol. 1. Attachment*. New York: Basis Books (deutsch: *Bindung*. Kindler, 1975).
- Bischof-Köhler, D. (2011). *Soziale Entwicklung in Kindheit und Jugend. Bindung, Empathie, Theory of Mind*. Kohlhammer.
- Crepaldi, G. (2018). *Containing. Psychosozial*.
- Dornes, M. (2019). Psychoanalytische Aspekte der Bindungstheorie. In L. Ahnert (Hrsg.), *Frühe Bindung. Entstehung und Entwicklung* (S. 42-62). Reinhardt.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L. & Target, M. (2018). *Affektregulierung, Mentalisierung und die Entwicklung des Selbst* (6. Aufl.). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Gloger-Tippelt, G. (Hrsg.) (2016). *Bindung im Erwachsenenalter. Ein Handbuch für Forschung und Praxis*. Göttingen: Hogrefe.
- Gloger-Tippelt, G. & König, L. (2016). *Bindung in der mittleren Kindheit. Das Geschichtenergänzungsverfahren zur Bindung 5- bis 8-jähriger Kinder (GEV-B)* (2. Aufl.). Weinheim: Beltz.
- Grossmann & K. Grossmann (Hrsg.) (2020). *Bindung und menschliche Entwicklung. John Bowlby, Mary Ainsworth und die Grundlagen der Bindungstheorie* (20. Aufl.). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Meltzoff, A. N. & Moore, M. K. (1977). Imitation of Facial and Manual Gestures by Human Neonates. *Science*, 198 (4312), 75–78.
- Spitz, R. A. (1965/1981). *Vom Säugling zum Kleinkind. Naturgeschichte der Mutter-Kind-Beziehungen im ersten Lebensjahr*. Unter Mitarbeit von W. Godfrey Cobliner. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Strauß B. (2014). *Bindung. Gießen: Psychosozial*.
- Thiel-Bonney, C. (2018). *Begleitung, Beratung und Behandlung von Kindern mit Störungen der Verhaltensregulation und ihren Eltern*.
- Vortragsfolien KoKi Fachtag Frühe Kindheit. 24. April 2018.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and Reality*. London (Routledge). Vom Spiel zur Kreativität. Übers. von M. Ermann. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Tronick, E. (2017). The Caregiver–Infant Dyad as a Buffer or Transducer of Resource Enhancing or Depleting Factors That Shape Psychobiological Development. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 38, 561-572. doi: 10.1002/anzf.1274

Module 1: Theoretische grondslagen van de mentaliseringsbenadering

Afbeeldings-/fotobronnen

Deel 1:

Waaazin 6, René Spitz: <https://mitfreudinberlin.jimdofree.com/gedenktafeln-mit-freud/ren%C3%A9-spitz/>

Waaazin 7, John Bowlby: <https://thebowlbycentre.org.uk/about-the-bowlby-centre/>

Waaazin 8, Mary Ainsworth: <https://psychology.tcnj.edu/ainsworth/>

Waaazin 9, Donald Winnicott: <https://psychoanalysis.org.uk/our-authors-and-theorists/donald-woods-winnicott>

Deel 2:

Dia 5, figuur van Meltzoff and Moore, 1977, S. 75

Waaazin 6, Ed Tronick: <https://thepowerofdiscord.com/>

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

Erasmus+-mentaliseringsstraining voor opvoeders

Module 1: Grondbeginselen van de benadering van mentaliseren

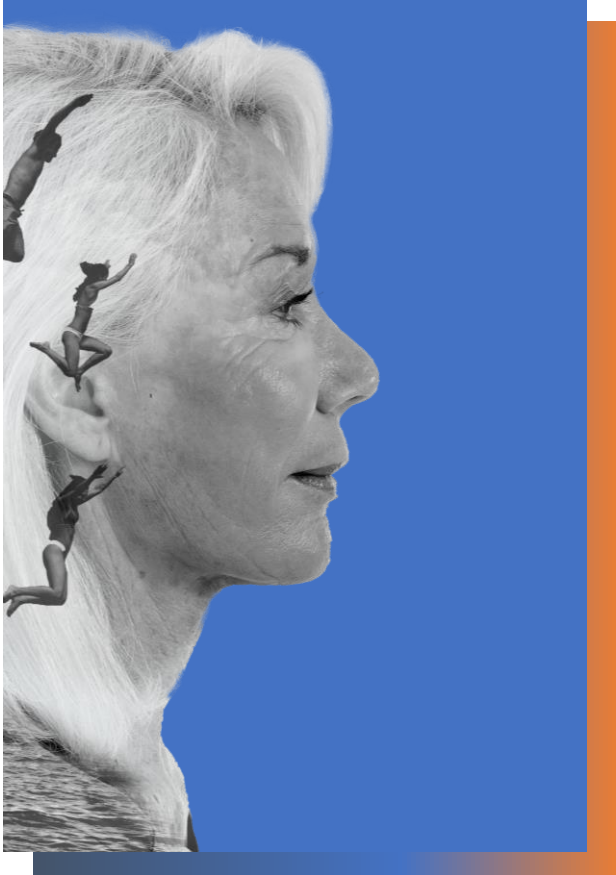
Deel 3

Structuur

---

3. Inleiding tot de theorie van mentaliseren
4. Ontwikkeling van mentaliseren
5. Succesvol mentaliseren

Wat betekent mentaliseren? (1)

Mentaliseren is een ...

- universeel, elementair menselijk vermogen
- dat wordt gevormd door vroege ervaringen met primaire zorgverleners
- en kan worden veranderd door latere relatie-ervaringen.
- Mentaliseren is echter geen vaststaand vermogen
- maar een dynamisch vermogen,
- dat afhankelijk van de situatie kan worden verminderd of versterkt (vgl. Allen et al. 2011, Schultz-Venrath 2013)

”

"Mentaliseren is een fantasierijke activiteit, vooral de perceptie en interpretatie van menselijk gedrag op basis van intentionele aspecten."

(Brockmann & Kirsch, 2015, S. 13)

Wat betekent mentaliseren? (2)

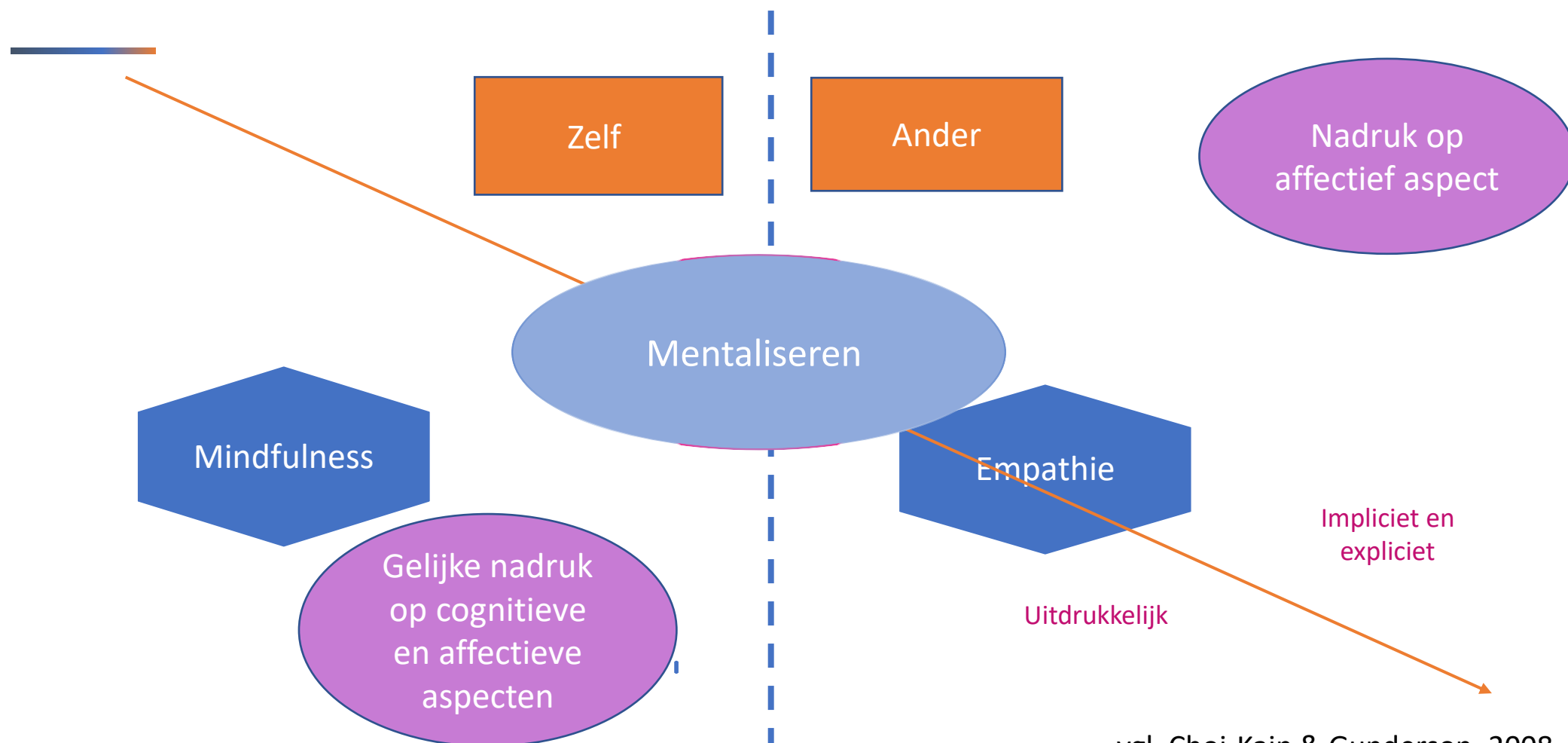

- Visualiseer psychologische processen
- Ontwikkelen of onderhouden van een houding van mindfulness ten aanzien van de eigen mentale toestanden en ten aanzien van de mentale toestanden van andere mensen
- Misverstanden begrijpen
- Van buitenaf naar jezelf kijken en naar anderen van binnenuit
- Een mentale eigenschap toeschrijven of "mentaal cultiveren"

(Allen, Fonagy & Bateman 2011, S. 23)

Mentaliseren en overlappende constructies

Theorie van mentaliseren als overbruggingsconcept

„In tegenstelling tot veel hedendaagse psychoanalytische constructies, moet de theorie van mentaliseren worden beschouwd als een overbruggingsconcept dat **empirisch wordt getest** en **verder wordt ontwikkeld** en sterke invloeden heeft op de verdere ontwikkeling van psychoanalytische theoretische benaderingen.“

(Taubner, 2015, S. 9)

Oefening: Wat is mentaliseren?

Luister naar Peter Fonagy „*What is Mentalization?*”

<https://www.youtube.com/watch?v=MJ1Y9zw-n7U>

Taak: 1) Reflecteer en bespreek de video in een kleine groep.

2) Welke vragen en andere gedachten komen naar voren in de kleine groep?

3) Denk aan een onderwijssituatie. Hoe kunnen de mentale toestanden van degenen die bij de situatie betrokken zijn, worden begrepen?

Module 1

4. Ontwikkeling van mentaliseren

Mentaliseren in vroege relatie-ervaringen

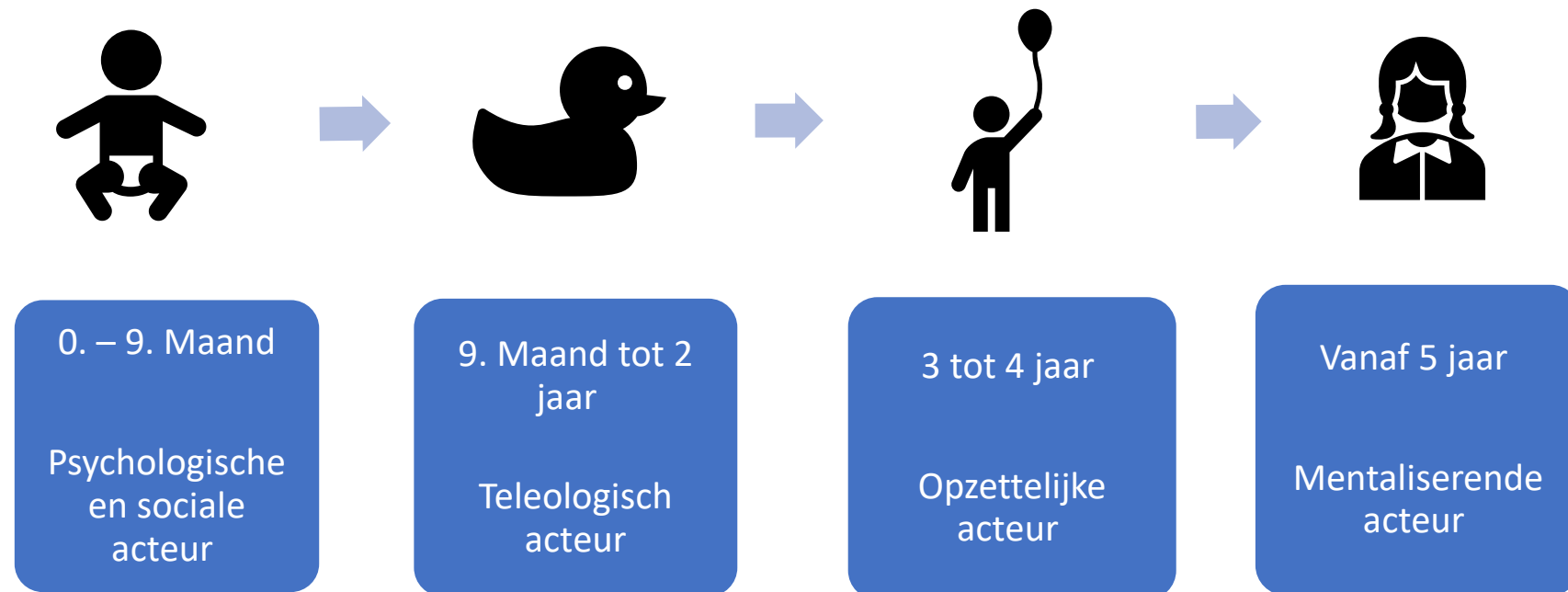

Alleen wanneer een **kind door verzorgers is gementaliseerd**, is het vermogen **om zichzelf te mentaliseren en om anderen te mentaliseren** ontwikkeld of versterkt.

De zelfreflexieve en interpersoonlijke component maakt het mogelijk om "de innerlijke en uiterlijke realiteit te onderscheiden, evenals interne psychologische en emotionele processen van interpersoonlijke".

(Fonagy & Target, 2003, S. 365)

Lijn van ontwikkeling van het zelf als auteur

(vgl. Taubner, 2015, S. 38)

Affect & zelfregulatie door mirroring

1. Het kind is bang

2. Uitdrukking van zijn toestand

3. Vader mentaliseert de toestand van het kind

6. Mentaal concept b.v. van angst = ik leer iets over mezelf, het zelf ontstaat.

5. Door reflecties van affect vormt het kind secundaire representaties. Ze zijn gekoppeld aan de primaire toestanden van opwindning.

4. Reactie van de zorgverlener:

Congruentie: ouder herkent affect,

Contingentie: ouder reageert snel,

Markering: ouder neemt het affect op in een verzwakte vorm en integreert tegengestelde elementen, bijvoorbeeld: glimlachen, troostende woorden, babytaal.

Door middel van markeringen kunnen effecten extern worden geregeld.

Teleologische modus (vanaf ca. 9e maand - 2 jaar)

"Kinderen tot ongeveer 3 jaar zijn naïeve realisten, ze beschouwen de manier waarop de wereld voor hen verschijnt als onbetwistbaar waar en toegankelijk voor iedereen, ze begrijpen nog niet dat hun overtuigingen over feiten slechts aannames zijn die de echte feiten ontmoeten of zelfs kunnen missen" (Bischof-Köhler, 2011, p. 330).

De peuter is in staat om zelfstandig en dat van anderen te handelen als om doelbewust te begrijpen.

Het begrijpt echter nog niet de motieven achter de acties.

Alleen het waarneembare kan worden begrepen.

Module 1: 4. Ontwikkeling van mentalisering

Sally en Anne Test

<https://lehrbuch-psychologie.springer.com/videos/437>

Video »Theory of Mind«

Psychische gelijkwaardigheid en as-if modus (3 – 4 jaar)

Psychologische gelijkwaardigheid

Zelf en object zijn niet gescheiden.

De innerlijke wereld en de uiterlijke werkelijkheid worden als identiek ervaren.

Woord = Gedachte = Werkelijkheid

As-If-modus

Als een as-if game als een re-enactment van ervaringen en modificatie.

Externaliseer de eigen innerlijke toestanden in het spel.

Psychische gelijkwaardigheid en as-if modus (3 – 4 jaar)

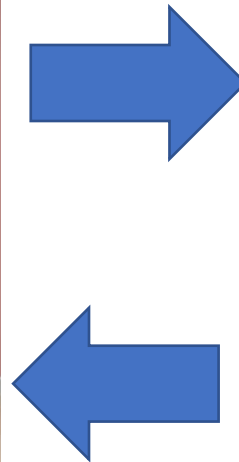
Structuur en
samenvouwen van de
as-if-modus

Voorbeeld

Kind speelt met zijn knuffels. De knuffels belichamen wilde piraten en gevaarlijke haaien. Het kind voelt zich machtig en jaagt de boze dieren met al zijn kracht weg. Maar plotseling lijken de ingebeelde piraten en haaien echt te worden in zijn innerlijke wereld. Het kind wordt bang in zijn spel, begint te huilen en roept om de ouders.

Module 1: 4. Ontwikkeling van mentalisering

Voorbeeld van de As-If-modus in een latere game

Reflexieve modus (ca. vanaf 5 jaar)

Het kind verkent de handelingen van anderen, begrijpt steeds meer hun intenties en begrijpt zichzelf beter.

Het vermogen van het kind om te reflecteren is versterkt omdat het de ervaring heeft gehad dat het zelf gementaliseerd is geraakt. Tegelijkertijd ontwikkelt het kind het cognitieve vermogen om zich de gedachten en gevoelens van anderen en zichzelf voor te stellen. Een veilige verbinding met de primaire zorgverleners staat hierbij centraal.

Het vermogen om te mentaliseren is een dynamisch proces dat doorheen de levensloop versterkt kan en zal worden maar ook (tijdelijk) kan verzwakken.

Oefening voor de ontwikkeling van mentaliseren

Taak:

- 1) Bespreek de ontwikkelingsstappen in een kleine groep.
- 2) Zoek voorbeelden van elke ontwikkelingsfase.
- 3) Welke betekenis hebben de fasen voor uw pedagogische praktijk?

Werktijd: 25 min.

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

A. Turner (verantwoordelijk voor modules), in samenwerking met N. Behringer, St. Gingelmaier, J. Huber, H. Kirsch en T. Nolte

Aanbevolen:

Turner, Agnes (2021). *Modul 1: Grundlagen des Mentalisierungsansatzes Teil 3*
Curriculum Mentalisierungstraining für pädagogische Fachkräfte des Netzwerkes Mentalisierungsbasierte Pädagogik. (Datum Abruf)

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Literatur

- Ainsworth, M.D.S. (1985). Patterns of infant-mother attachments. Antecedents and effects on development. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 61(9), 771 – 791.
- Allen, J.G., Fonagy, P. & Bateman A.W. (2011). *Mentalisieren in der psychotherapeutischen Praxis*. Fachbuch. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Baron-Cohen, S. (1995). *Mindblindness. An Essay on Autism and Theory of Mind*. Cambridge: MIT
- Bion, W. R. (1962). *Lernen durch Erfahrung*. Frankfurt a.M.: Fischer.
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss*. Vol. 1. Attachment. Basis Books (deutsch: Bindung. Kindler, 1975).
- Bischof-Köhler, D. (2011). *Soziale Entwicklung in Kindheit und Jugend. Bindung, Empathie, Theory of Mind*. Kohlhammer.
- Brockmann, J. & Kirsch, H. (2010). Konzept der Mentalisierung. Relevanz für die psychoanalytische Behandlung *Psychotherapeut*, 55 (4), 279-290.
- Brockmann J & Kirsch H (2015) *Mentalisieren in der Psychotherapie*. *Psychotherapeutenjournal* 14 13-22
- Choi-Kain, L. W., Gunderson, J. G. (2008): *Mentalization: Ontogeny, Assessment, and Application in the Treatment of Borderline Personality Disorder*. *Am. J. of Psychiatry* 165, 1127–1135.
- Coates, S.W. (2009). Vorwort. In J. G. Allen, P. Fonagy (Hrsg.), *Mentalisierungsgestützte Therapie. Das MBT-Handbuch – Konzepte und Praxis*. Stuttgart: Klett-Cotta, 11 – 14.
- Dilthey, W. (1960). *Pädagogik. Geschichte und Grundlinien des Systems (1880)*. *Gesammelte Schriften*. (Bd. 9) Stuttgart. Fischer.
- Dziobek, I., Fleck, S., Klabe, E., Rogers, K., Hassenstab, J. Brand, M., Kessler, J., Wolke, JK., Oliver, T., Wolf, O.T & Convit, A. (2006). *Introducing MASC. A movie for the assessment of social cognition*. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 36(5), 623 – 636.

Literatur

Fonagy, P., Gergely, G., Jurist E. L., Target, M. (2004). Affektregulierung, Mentalisierung und die Entwicklung des Selbst. Stuttgart: Klett-Cotta.

Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). Affektregulierung, Mentalisierung und die Entwicklung des Selbst. (P. Fonagy, G. Gergely, E. L. Jurist, M. Target, & E. Vorspohl, Eds.). Stuttgart: Klett Cotta Verlag.

Fonagy, P. & Target, M. (2003). Die frühe Bindung und psychische Entwicklungsbeiträge aus Psychoanalyse und Bindungsforschung. Gießen: Psychosozial Verlag.

Fonagy, P., Target, M., Steele, H. & Steele, M. (1998). Reflective functioning scale manual. Unveröffentlichtes Manuskript. London.

Fonagy, P. & Ghinai, R.A. (2008). A self report measure of mentalizing development and preliminary test of the reliability and validity of the Reflective Functioning Questionnaire (RFQ). Unveröffentlichtes Manuskript. University College London.

Freud, S. (1912). Zur Dynamik der Übertragung. In Gesammelte Werke. Bd. VIII (S. 364-374). Frankfurt am Main: Fischer

Gingelmaier, S. (2019). Mentalisierung und soziales Lernen in der Pädagogik. Vortrag bei der Tagung SO – BE – ME, PH Ludwigsburg.

Gingelmaier, S., Taubner, S., Ramberg, A. (Hg.) (2018): Handbuch Mentalisierungs-basierte Pädagogik. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Hattie, J.A.C. (2013). Visible Learning. A synthesis of over 800 meta-analysis relating to achievement. London & New York: Routledge.

Herzog, W. (2014). Weshalb uns Hattie eine Geschichte erzählt Oder: Ein missglückter Versuch, den Erkenntnisstand der quantitativen Unterrichtsforschung zur Synthese zu bringen. ZISU – Zeitschrift für interpretative Schul- und Unterrichtsforschung 3(5), 130-143.

Kirsch, H. (Hrsg.) (2014): Das Mentalisierungskonzept in der Sozialen Arbeit. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Lyten, P., Mayes, L.C. & Sadler, L. (2009). The Parental Reflective Functioning Questionnaire-1 (PRFQ-1). Leuven: University of Leuven

Literatur

Luyten, P., Fonagy, P., Lowyck, B. & Vermote, R. (2015). Beurteilung des Mentalisierens. In A. W. Bateman, P. Fonagy & J. G. Allen (Hrsg.), Handbuch Mentalisieren (S. 67–90). Gießen: Psychosozial-Verlag, 67 – 90.

Nolte, T. (2019). Mentalisierung – eine Einführung zu Konzept und Forschungsergebnissen. Vortrag bei der Tagung SO – BE – ME, PH Ludwigsburg.

Schultz-Venrath, U. (2013). Lehrbuch. Mentalisieren – Psychotherapien wirksam gestalten. Stuttgart: Klett-Cotta.

Sperber, D., Clement, F., Heintz, C., Macaro, H., Origgi, G. & Wilson, D. (2010). Epistemic Vigilance. *Mind & Language* 25 (2010): 359-93.

Slade, A., Aber, J. & Bresgi, I. (2004). The Parent Development Interview. – Revised. Unveröffentlichtes Protokoll. The City University of New York.

Taubner, S. (2008). Mentalisierung und Einsicht. Die reflexive Kompetenz als Operationalisierung von Einsichtsfähigkeiten. *Forum der Psychoanalyse*, 24 (1), 16-31.

Taubner, S. (2015). Konzept Mentalisieren. Eine Einführung in Forschung und Praxis. Gießen: Psychosozial.

Tomasello, M. (2014). Eine Naturgeschichte des menschlichen Denkens. Berlin: Suhrkamp.

Winnicott, D.W. (2010). Vom Spiel zur Kreativität. 12. Aufl. Stuttgart: Klett-Cotta.

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

Erasmus+-mentaliseringsstraining voor opvoeders

Module 1: Grondbeginselen van de benadering van mentaliseren

Deel 4

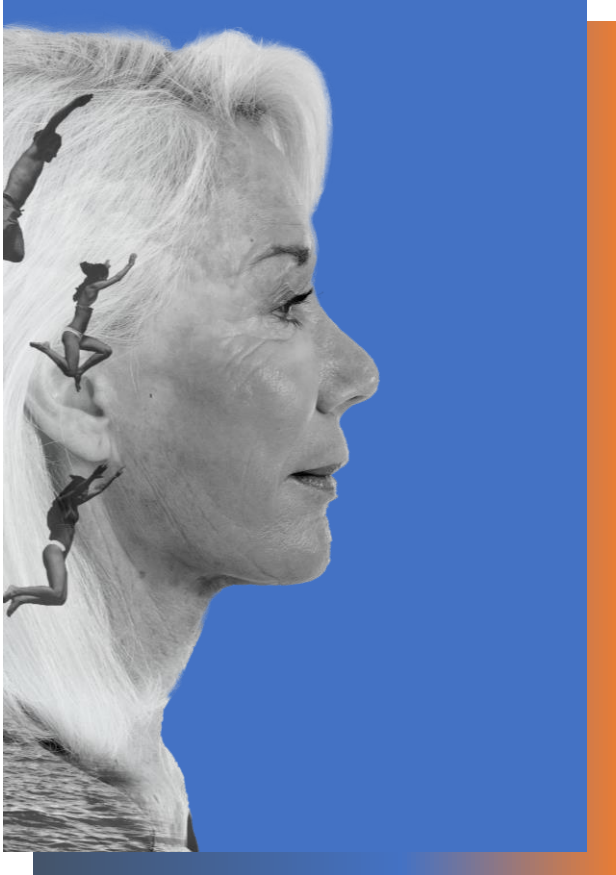
- Dimensies van mentaliseren-

Structuur

---

1. Effectief mentaliseren
2. Vier dimensies van mentaliseren
  - a) Automatisch vs. Gecontroleerd
  - b) Ander-georiënteerd versus zelf-georiënteerd
  - c) Cognitief versus affectief
    - Excursus: Gementaliseerde Affectiviteit
  - d) Naar binnen gericht vs. naar buiten gerichtLiteratuur
  - e)

Doelstellingen

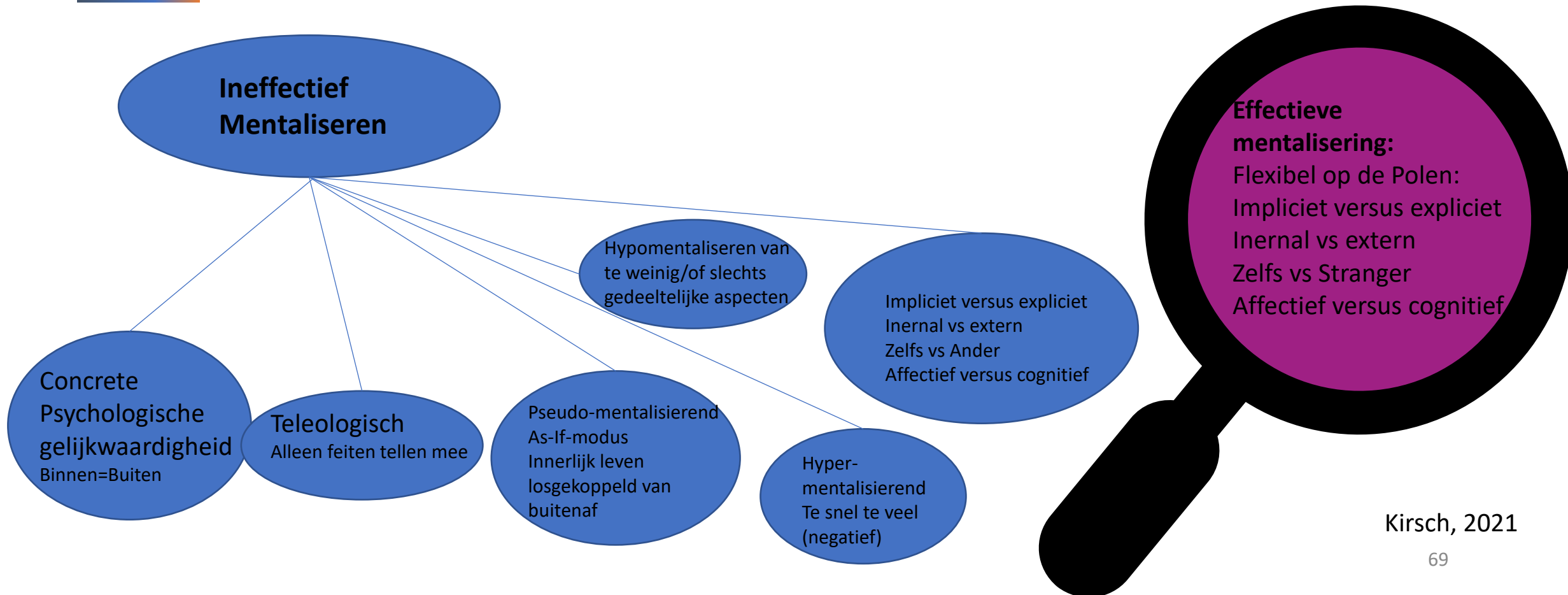
- Leerlingen kunnen de verschillende vormen van mentaliseren benoemen
- Leerlingen herkennen de verschillen tussen effectief en ineffectief mentaliseren
- Leerlingen kunnen de vier dimensies van mentaliseren benoemen en contrasteren (automatisch versus gecontroleerd, ander versus zelfgericht, cognitief versus affectief, innerlijk versus extern)
- Leerlingen kunnen gementaliseerde affectiviteit beschrijven

1. Effectief mentaliseren

- De complexiteit van sociale relaties herkennen (Taubner, 2016)
- Bewustzijn van innerlijke ambivalenties en conflicten (Diez Grieser & Müller, 2018)
- Beschouwing van de eigen hechtingsgeschiedenis (Fonagy, Target, Steele & Steele, 1998)

Effectief versus ineffectief mentaliseren

2. Vier dimensies van mentaliseren

- Mentaliseren is dynamisch, intra- en interpersoonlijk (Schultz-Venrath & Felsberger, 2016)
- 4 polen (Luyten et al., 2015):
  - Automatisch vs. Gecontroleerd
  - Ander versis Zelfgericht
  - Cognitief versus affectief
  - Intern versus extern gericht

Automatisch versus gecontroleerd mentaliseren

- Automatisch mentaliseren:
  - Snel, reflexief, direct (Taubner, 2016)
  - Vergelijkbaar met intuïtie (Allen, Fonagy & Bateman, 2016)
  - Niet bewust reflecterend (Fonagy et al., 2015)
  - Verbinding met innerlijke werkmodellen (Knox, 2016)
  - Mentale toestanden worden niet bewust overwogen (Rottländer, 2020)

Automatisch versus gecontroleerd mentaliseren

- Gecontroleerd mentaliseren:
  - Bewust reflectief, verbaal (Sharp, 2016)
  - Vereist reflectie en inspanning (Fonagy & Bateman, 2015)
  - Bewust onderzoek van de eigen en andermans mentale toestand (Fonagy, Bateman & Luyten, 2015)

Automatisch versus gecontroleerd mentaliseren

Voorbeeld van gecontroleerd mentaliseren in een reflectieproces van een maatschappelijk werker over de relatie met haar collega:

„Op de een of andere manier realiseer ik me dat Petra op dit moment meer teruggetrokken is. Ik kan niet precies zeggen hoe of wat er precies aan de hand is. Ze doet haar werk nog steeds net zo goed als anders, maar ze is niet meer beschikbaar voor een praatje. Misschien komt het door de confrontatie met de baas laatst, dat speelt zeker nog steeds in haar – het was echt niet fijn om een standje van hem te krijgen voor het hele team.”

Automatisch versus gecontroleerd mentaliseren

- Samenspel tussen de dimensies = effectief mentaliseren (Rottländer, 2020)
- Mentaliseren met toenemende stressniveaus (Rottländer, 2020)

Praktische gevolgen:

Stimuleer gecontroleerd mentaliseren in gesprekken

Zelf versus Ander georiënteerd mentaliseren

- Differentiatie van de eigen psychologische en interpersoonlijke processen (Fonagy & Target, 2006)
- Schakelen tussen eigen perspectief en ander perspectief (Luyten et al., 2015)
- Voorkomt emotionele besmetting door vreemde effecten (Luyten et al., 2015)

Zelf versus Ander georiënteerd mentaliseren

- Voorbeelden (Fonagy, Target, Steele & Steele, 1998):
  - „Ik dacht dat mijn moeder boos op ons was, maar ik weet niet zeker of ze zich ook zo voelde.“
  - „Ik heb haar altijd behoorlijk pijn gedaan, maar ik denk dat ik in feite gewoon bang was dat ze niet om me kon geven. “
  - „Ik zorg al drie weken voor mijn dochter en vind het – het – eh – ik vind het best vermoeiend. Maar ik vind het alleen vermoeiend omdat ik op dit moment een beetje ongelukkig ben vanwege andere dingen in mijn leven, namelijk vanwege mijn professionele carrière. “

Zelf versus Ander georiënteerd mentaliseren

- Zelfverheffing, desinteresse versus affectie, uitbuitende relaties (Taubner, Fonagy & Bateman, 2019)

Praktische gevolgen:

Let ook op de eigen mentale toestanden in en na interacties,
wederkerigheid erkennen

Cognitief versus affectief mentaliseren

- Integratie van cognitie en affect (Fonagy et al., 2015)
- Affectieve empathie & gementaliseerde affectiviteit (Fonagy et al., 2015)
- Begrip van wensen/overtuigingen, aanname van perspectief versus begrip, regulering, expressie van affecten (Fonagy et al., 2015; Jurist et al., 2008)

Cognitief versus affectief Mentaliseren

Voorbeeld van een stagiair die terugblijkt op diens vroegere onderwijsdagen:

„Ik heb me nu gerealiseerd dat ik laatst zo oneerlijk was tegenover de schoolklas en ze iets als straf heb laten schrijven omdat ik me de vorige dag ergerde aan hun slechte gedrag tijdens het bijwonen van de les. Ze waren zeker onrustig, net als ik. Misschien is daar mijn ergernis vandaan gekomen, dat kan ik nu alleen maar noemen.“

Cognitief versus affectief mentaliseren

- Theorie van de geest (Taubner, 2016)
- Bijzondere waardevermindering indien: ...
  - affectieve toestanden zijn cognitief begrijpelijk, maar er is geen toegang tot de affectieve kern van de ervaring mogelijk (Fonagy et al., 2015,)
  - sterk affectief gekleure mentaliseren = geassocieerde affectieve overbelasting = vergelijking met cognitief begrijpen aspecten faalt (Blatt, 2008)

Interne versus externe oriëntatie

- Externe en interne focus (Taubner, 2016)
- Intern: Object is de eigen innerlijke wereld of innerlijke wereld van andere mensen (Fonagy et al., 2015)
- Extern: Waarneembare, externe kenmerken/eigenaardigheden van het eigen gedrag of gedrag van derden (Fonagy et al., 2015)

Vormen van mentalisering

Interne versus externe focus

„Stel je voor dat je naar een vreemdeling op een straathoek in je woonplaats kijkt, een stadsplattegrond in zijn hand houdt en in de ene richting kijkt en dan de andere met een gegroefde wenkbrauw en een frons“

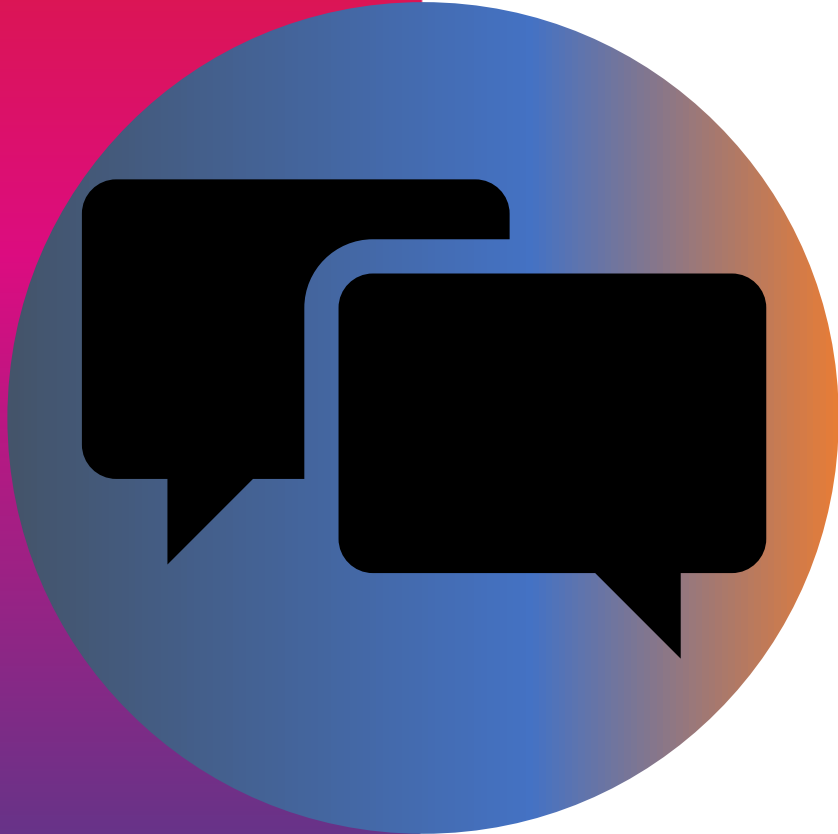
Het gedrag van de vreemdeling geeft aanleiding tot de veronderstelling dat hij de weg kwijt is. Bovendien is het verbeelden van de innerlijke staat van de vreemdeling mentaliseren in actie (Kirsch, 2014)

Interne versus externe focus

- Prefrontale gebieden: Overwegend innerlijke-psychische mentale ervaring (Satpute & Liebermann, 2006)
- Frontopariëtale activiteiten: Eerder verwerking van externe prikkels (Schwarzer, 2019)
- Non-stop oscillatie op de polen van de vier dimensies is een kenmerk van effectief mentaliseren (Fonagy et al., 2015)

Groepswerk

Bekijk het volgende fragment uit de film "Alles steht Kopf"
(Pixar):

<https://www.youtube.com/watch?v=uLsDaAXmakU>

Denk samen in de groep:

Wanneer en in welke vorm moeten de vier dimensies van
mentaliseren worden waargenomen?

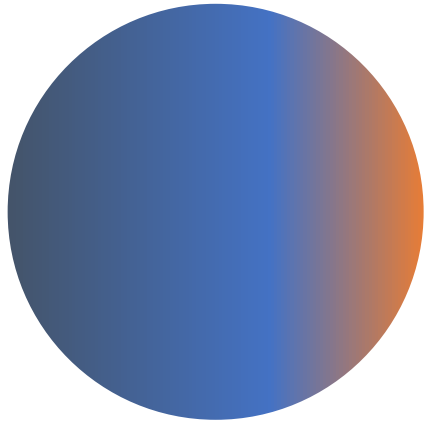
Vormen van mentalisering

herhaal vragen

Alle inhoud van deze vragen is te vinden op de slides

- Wat kenmerkt succesvol mentaliseren?
- Hoe heten de 4 dimensies van mentaliseren?
- Hoe verhouden de dimensies zich tot succesvol mentaliseren?
- Wat betekent gementaliseerde affectiviteit?
- Wanneer faalt mentaliseren?
- Hoe ziet falend mentaliseren eruit?

Behringer, Noëlle & Larissa Schwarzwälder in samenwerking met A. Turner (module managers), St. Gingelmaier, J. Huber, H. Kirsch en T. Nolte

Aanbeveling:

Behringer, Noëlle & Larissa Schwarzwälder (2021). Modul 1: Grundlagen des Mentalisierungsansatzes Teil 4. Curriculum Mentalisierungstraining für pädagogische Fachkräfte des Netzwerkes Mentalisierungsbasierte Pädagogik. URL. (Datum Abruf)

With the support of the Erasmus+ Programme of the European Union

MentEd

Mentalisierungsbasierte Pädagogik

Literatuur

- Allen, J. G., Fonagy, P. & Bateman, A. W. (2016). *Mentalisieren in der psychotherapeutischen Praxis* (2. Aufl.). Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Bateman, A. W. & Fonagy, P. (2015). Vorwort. In A. W. Bateman, P. Fonagy & J. G. Allen (Hrsg.), *Handbuch Mentalisieren* (S. 13–20). Gießen: Psychosozial-Verlag.
- Blatt, S. J. (2008). *Polarities of experience. Relatedness and self-definition in personality development, psychopathology, and the therapeutic process*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Diez Grieser, M. T. & Müller, R. (2018). *Mentalisieren mit Kindern und Jugendlichen. Mentalisieren in Klinik und Praxis, Band 4*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Fonagy, P., Bateman, A. W. & Luyten, P. (2015). Einführung und Übersicht. In A. W. Bateman, P. Fonagy & J. G. Allen (Hrsg.), *Handbuch Mentalisieren* (S. 23–66). Gießen: Psychosozial-Verlag.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L. & Target, M. (2018). *Affektregulierung, Mentalisierung und die Entwicklung des Selbst* (6. Aufl.). Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Fonagy, P. & Target, M. (2006). *Psychoanalyse und die Psychopathologie der Entwicklung*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Fonagy, P., Target, M., Steele, H. & Steele, M. (1998). *Reflexive Kompetenz-Skala. Manual zur Auswertung von Erwachsenenbindungsinterviews. Version 5. Unveröffentlichtes Forschungsmanual. Deutsche Übersetzung nach Reinke, E. (2006) Universität Bremen. University Collage London.*
- Jurist, E. L., Slade, A. E., & Bergner, S. E. (2008). *Mind to mind: Infant research, neuroscience, and psychoanalysis*. New York: Other Press.
- Kirsch, H. (2014). Grundlagen des Mentalisierens. In H. Kirsch (Hrsg.), *Das Mentalisierungskonzept in der Sozialen Arbeit* (S. 12–50). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Kirsch, H., Brockmann, J. & Taubner, S. (2016). *Praxis des Mentalisierens*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Knox, J. (2016). Epistemic Mistrust: A Crucial Aspect of Mentalization in People with a History of Abuse? *British Journal of Psychotherapy*, 32 (2), 226–236.
- Müller, R. (2019, März). *KJF-Fortbildung: Einführung in die Mentalisierungs- Informierte Psychotherapie*, Luzern.

Literatuur

- Luyten, P., Fonagy, P., Lowyck, B. & Vermote, R. (2015). Beurteilung des Mentalisierens. In A. W. Bateman, P. Fonagy & J. G. Allen (Hrsg.), Handbuch Mentalisieren (S. 67–90). Gießen: Psychosozial-Verlag.
- Rottländer, P. (2020). Mentalisieren mit Paaren. *Mentalisieren in Klinik und Praxis*, 5. Band. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Satpute, A. B., & Lieberman, M. D. (2006). Integrating automatic and controlled processes into neurocognitive models of social cognition. *Brain research*, 1079 (1), 86-97.
- Schultz-Venrath, U. & Felsberger, H. (2016). *Mentalisieren in Gruppen*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Schwarzer, N. H. (2019). *Mentalisieren als schützende Ressource: Eine Studie zur gesundheitserhaltenden Funktion der Mentalisierungsfähigkeit*. Wiesbaden: Springer-Verlag.
- Sharp, C. (2016). Mentalisierungsprobleme bei Störungen im Kindesalter. In J. G. Allen & P. Fonagy (Hrsg.), *Mentalisierungsgestützte Therapie. Das MBT-Handbuch - Konzepte und Praxis* (3. Aufl., S. 153–180). Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Stein, H. (2016). Fördert das Mentalisieren die Resilienz? In J. G. Allen & P. Fonagy (Hrsg.), *Mentalisierungsgestützte Therapie. Das MBT-Handbuch - Konzepte und Praxis* (3. Aufl., S. 332–449). Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Taubner, S. (2016). *Konzept Mentalisieren. Eine Einführung in Forschung und Praxis* (2. Aufl.). Gießen: Psychosozial-Verlag.
- Taubner, S., Nolte, T., Luyten, P. & Fonagy, P. (2010). Mentalisierung und das Selbst. *PTT - Persönlichkeitsstörungen: Theorie und Therapie*, 14 (4), 243–258.
- Taubner, S., Fonagy, P. & Bateman, A. (2019). *Mentalisierungsbasierte Therapie*. Göttingen: Hogrefe.